

6 Fra «Brukermedvirkning»

til «Demokrati» – språkets betydning i deltakende aksjonsforskning

HÅVARD AASLUND¹

SAMMENDRAG Kapitlet presenterer et deltakende aksjonsforskningsprosjekt der prosjektmedarbeiderne utfordret begrepene i den *sosialfaglige diskursen*. Begreper som *bruker*, *botilbud*, *rusavhengig* og *aktivitet* ble sett på som barrierer mot endring, og mot å etablere demokratisk organiserte boliger og arbeidsplasser. Bevisstgjøringen om språk førte til endringer knyttet til identitet, relasjonene til omgivelsene og i forskningen som ble rapportert. Funnene drøftes ut fra institusjonell teori og empowerment.

NØKKELOORD: deltakende aksjonsforskning | empowerment | medbestemmelse | rus | språk

ABSTRACT The chapter presents a participatory action research project where project workers challenged the concepts in the social discourse. Concepts such as user, housing, drug addiction and activity were seen as barriers to change, and to establishing democratically organized housing and work. The awareness of language led to changes on the personal level, in the relationships with the environment and in the reported research. The findings are discussed based on institutional theory and empowerment.

KEYWORDS: participatory action research | empowerment | co-determination | substance use | language

-
1. Kapitlet er et resultat av et samarbeid, men ført i pennen av forfatter. Takk til Steinar, Kristin, Ted, Steinar, Zakaria, Tom, Lene, Sissel, Tore og Sverre, som har kommet med viktige innspill til analyse og manus. Forfatteren står alene ansvarlig for innholdet.

INNLEDNING

Debatt rundt språk og kategorisering har vært viktig i sosiale identitetsbevegelser og i anti-diskriminerende arbeid (Ledwith, 2011, s. 112–114). Begrepene vi bruker skifter i takt med reformer, samfunnsutvikling eller press fra ulike krefter (Ellingsen, 2017, s. 94). Dette kapitlet omhandler språket vi bruker i sosialt arbeid, og hvordan fagspråk kan virke undertrykkende, men også har potensial for frigjøring og endring. Bakgrunnen for kapitlet er et forsøk på å utvikle demokratisk styrte boliger og arbeidsplasser for mennesker som tidligere har stått langt unna bolig- og arbeidsmarkedet, og der mange er i overgangen mellom å bli rusfri og å være på vei til integrering i bolig og arbeid. I planleggingen av prosjektet ble det brukt begreper som *bruker* og *rusavhengige* om menneskene som skulle være med i prosjektet. Etter hvert oppfattet flere av prosjektmedarbeiderne² begrepene stigmatiserende eller lite hensiktsmessige, og vi begynte å utforske dette.

I forskningssamarbeidet utforsket vi barrierer og muligheter for deltakelse og medvirkning parallelt med planleggingen og iverksettingen av bolig- og arbeidsprosjektet. Vi kaller forskningen deltakende aksjonsforskning, og kunnskapen fra forskningen omfatter både resultater av den konkrete aksjonen og den forskningsmessige kunnskapen som rapporteres. Kapitlet vil vise betydningen språket har hatt for prosjektet, for kunnskapsutviklingen og for deltakerne. Empowerment og institusjonell teori brukes til å drøfte empiriske funn. Vi ønsker å vise betydningen som deltakelse og samproduksjon har på språk i forskningen. Problemstillingen er: Hvilken betydning har språk, begreper og kategorisering for forskning om menneskers livsbetingelser og muligheter?

Først presenteres boligprosjektet, de teoretiske perspektivene og den metodiske tilnærmingen. Deretter presenteres funnene og begrepene vi identifiserte som utfordringer for prosjektet: *bruker/brukermedvirkning*, *aktivitet*, *botilbud* og *rusmisbruker/rusavhengig*. I lys av teori om institusjonelle kategorier diskuteres i hvilken grad begrepene begrenset prosjektmedarbeidernes handlingsrom og forskningens kunnskapsproduksjon, og hvordan samarbeid om språk kan være bevisstgjørende, bidra til endringsprosesser for den enkelte og mer nyansert forskning.

2. Med prosjektmedarbeidere mener vi i denne sammenhengen alle som var med på å realisere prosjektet enten det var gjennom lønnet eller ulønnet arbeid. Med unntak av to personer med mer profesjonell bakgrunn er dette mennesker som selv har hatt et problematisk forhold til rus, eller hatt vanskeligheter med å komme inn på bolig- eller arbeidsmarkedet.

BOLIGPROSJEKTET

Boligprosjektet var opprinnelig et initiativ fra en gruppe bostedsløse kvinner og ansatte ved en akuttovernatting i Oslo. Ved å bli involvert i driften av stedet hadde kvinnene redusert rusbruk, opplevd økt mestring, økt tilknytning til arbeidslivet og bedre familierelasjoner. Kvinnene manglet en stabil bosituasjon, og ville utvikle et sted hvor de selv styrte og utviklet sine nystartede bedrifter. Sammen med sosialarbeidere og en brukerorganisasjon laget de en informasjonsvideo, skrev brev og laget prosjektbeskrivelse. Målet var å få støtte til å disponere et hus til boliger og bedriftslokaler, som skulle bebos delvis av mennesker med ruserfaring og delvis av andre i en midlertidig bosituasjon. Prosjektet ønsket også å endre den allmenne oppfatningen av mennesker med rusproblemer.

En frivillig velferdsorganisasjon sa seg villige til å leie ut et hus, men satte som forutsetning at prosjektet ble definert som et fagutviklingsprosjekt over tre år. Kvinnene ønsket seg en miljøarbeider i halv stilling, men organisasjonen ønsket en prosjektleder og to ansatte for å iverksette og drive prosjektet. Prosjektlederen som ble rekruttert, hadde helse- og sosialfaglig bakgrunn, og de to ansatte hadde egen erfaring med rusproblemer.

I huset ble det etablert et demokratisk styre etter borettslagsmodell og sosiale entreprenørskap som brøt med de konvensjonelle dikotomiene i både forskning og hjelpetjenester. Noen bodde i huset, noen jobbet i bedriftene som sprang ut av prosjektet, og noen jobbet med å implementere prosjektet som helhet. Alle som mottok lønn, var ansatt i organisasjonen. De fleste ansatte hadde et problematisk forhold til rusmidler og var i en utsatt situasjon på bolig- og/eller arbeidsmarkedet. Det ga dermed liten mening å kategorisere hvem som var ansatt, eller hvem som var hjelpere og hvem som var hjelpetrengende. Jeg bruker derfor begrepet «prosjektmedarbeider» om leietakere, ansatte i prosjektet eller ansatte i bedriftene prosjektet har startet, siden de alle jobber for prosjektets realisering.

Høsten 2015 inviterte boligprosjektet til stormøter for alle interesserte, der konkrete planer videre ble lagt. Her identifiserte prosjektmedarbeiderne barrierer for medbestemmelse i språket. Mange av de interesserte hadde vært eller var innsatt i fengsel eller innlagt på behandlingsinstitusjoner, og disse erfaringene tok de med seg da de skulle lage struktur for det nye stedet. Samtidig opplevde de begrepene som ble brukt om dem, som fremmedgjørende, undertrykkende og diskriminerende. De kalte det et «sosialfaglig språk», som virket passiviserende og sto i veien for prosjektet de selv ønsket å virkeliggjøre.

BAKGRUNN FOR FORSKNINGEN

Ønsket om at jeg som forsker skulle følge utviklingen, kom dels ut fra et ønske om å produsere kunnskap om prosjektet, og dels som en strategisk beslutning for å få støtte av organisasjonen. Jeg kjente allerede til initiativet fra et tidligere forskningsprosjekt om medvirkning. I samarbeid med initiativtakerne til prosjektet og organisasjonen ble vi enige om å forske innenfor rammene av et deltakende aksjonsforskningsprosjekt (PAR), der resultatene skal bringes tilbake til prosjektet for å identifisere, teste ut og utvikle kunnskap om barrierer og muligheter for medbestemmelse.

Prosjektmedarbeidere og ansatte i organisasjonen ga innspill til utformingen av forskningsdesignet, og språk og roller var noe prosjektmedarbeiderne tidlig ble opptatt av. Det første året ble forskningen finansiert av min FoU-tid ved VID vitenskapelige høyskole. Fra sommeren 2016 ble forskningen et ph.d.-prosjekt finansiert av OsloMet – storbyuniversitetet (den gang HiOA).

Min forskerrolle har vært å delta på møtene i boligprosjektet, diskutere framgangsmåter og fokus, og gi tilbakemelding om foreløpige hypoteser og tolkninger. Idealet om full deltakelse i forskningen fra alle involverte har måttet veies opp mot annet arbeid og krav fra en stressende livssituasjon. Noen har bidratt med refleksjoner og innspill til analyse, utarbeidelse av forskningsspørsmål, intervjuguide og spørreskjemaer, mens andre har deltatt gjennom arbeidet med å prøve ut medbestemmelse i praksis. Grensen mellom deltaker i aksjonsforskning og informant er dermed ikke skarp. Kunnskapen som produseres, er et resultat av både handling og analyse, og deltakerne har vært konsultert gjennom hele prosessen.

TEORETISKE PERSPEKTIVER

Språk kan ha symbolsk undertrykkende funksjoner for marginaliserte grupper, og henger sammen med ansvarsfordeling, tjenesteyting og ressurser i et byråkratisk hjelpeapparat (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 10; McDonald, 2006, s. 115). Forskning om medbestemmelse i tiltak mot bostedsløshet i Norge og Sverige viser at det er vanskelig å konkretisere hvilken innflytelse målgruppa for tiltakene (oftest kalt *brukerne*) har hatt på prosjektene, og at det er store forskjeller i hva *brukermedvirkning* betyr (Ausland, 2010, s. 48–50; Sosialstyrelsen, 2006, s. 56). Det har også vært påpekt at samarbeidets karakter i liten grad har blitt problematisert i deltakende forskning (Townsend, 2013, s. 338).

Stigmatisering innebærer å tilegne mennesker egenskaper og lyter vi mener viker fra normalen. Den stigmatiserte tillegges en egenskapsforklaring ut fra hvil-

ken status han eller hun tilskrives og hvilken fare vedkommende representerer (Goffman, 2009 [1963], s. 11–16). Forklaringene er del av diskurser, grupper av uttalelser, som tilhører et enhetlig system (Foucault, 1972, s. 26, 27). Diskursene formes av makt, kunnskap og subjektiviteter og inkluderer regler om hva som er sant og meningsfullt, som en horisont for mulighetene med tilhørende forventninger til handlinger og ytringer (Foucault, 1972, s. 32–33, 55, 94). Identiteter som «fattig» eller «vanskeligstilt» på bolig- eller arbeidsmarkedet er ikke gitte eller permanente identiteter. Det er subjektposisjoner tilknyttet diskurser som tilskriver innehaveren ulike muligheter. Tilknytning til slike identiteter kan bli midlertidig, fordi de involverte jobber for å komme seg ut av situasjonen, og da også bekjemper diskriminering av dem som tilhører kategorien (Seim, 2006, s. 290–291).³ Siden stigmatiserte mennesker ofte står i et avhengighetsforhold til hjelpeorganisasjoner, har slike forklaringer også betydning for å oppnå rettigheter og krav på hjelp.

Språklige kategorier er en sentral del av velferdsinstitusjonenes problemdefinisjoner (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 10). Kategoriene vi bruker for å beskrive mennesker som mottar hjelp, er med på å danne identiteter (McLaughlin, 2009), som igjen er koblet til rettigheter og ytelser (McDonald, 2006, s. 115). Kategoriene er utformet slik at individet må få sine problemer til å passe med de ulike kategoriene for å utløse hjelp. Dermed tvinges mennesker i nød til å definere problemene sine i tråd med hjelpeinstansenes kategorier, og til å akseptere løsninger i henhold til den gitte kategorien (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 11). I tillegg konstituerer kategoriene makt og ulike former for deltakelse (Schneider & Ingram, 1997, s. 102). Kategoriene internaliseres og blir en del av den enkeltes selvilde og identitet, så vel som gruppas kollektive identitet og hvordan de ses på av andre i samfunnet. Når disse kategoriene blir utsatt for prosesser der de «farges» som gode eller dårlige, kan de også bli mekanismer for urettferdighet (Haslanger, 2012, s. 206). Sentrale dimensjoner i denne sammenhengen er begrepene verdig og uverdig, og grad av mulighet til politisk makt (Schneider & Ingram, 1997, s. 107–109). Karakteristikkene av gruppene påvirker hvordan hjelpen til ulike grupper blir utformet, f.eks. hvilke grader av tvang og stigma som blir tillagt en tjeneste (Schneider & Ingram, 1997, s. 112–114). McLaughlin (2009, s. 1114) mener begrepet *bruker* har blitt problematisk i sosialt arbeid. Lid (2017, s. 19) beskriver det som et begrep som reduserer mennesker til objekter for tjenesteytelse.

3. Se Seim (2006) for en utførlig diskusjon vedrørende sosiale bevegelser og fattigdom.

Gjennom denne prosessen skapes det som innen institusjonell teori kalles *institusjonelle identiteter* (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 11). Slike institusjonelle identiteter er ikke nøytrale, men signaliserer livsførsel som avviker fra det «normale». Dersom den hjelpetrengende ikke passer i kategoriene, oppstår det som kalles et institusjonelt paradoks: en strukturell konflikt som plasseres på klienten som problematiske karakteristika (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 19). Ofte aksepteres andres vurderinger og blir en del av ens eget selvbylde, basert på én av mange statusser eller roller personen har, og øvrige forhold blir skilt ut slik at de ikke tillegges betydning. Goffman kaller dette *rolleberøvelse* (Goffman, 1997 [1967], s. 19).

I forskning er normative bedømmelser dypt innbakt i det samfunnsvitenskapelige språket (Douglas, 2011, s. 523). Begreper som ungdomskriminalitet, rusmisbruker eller partnervold gir klare bedømmelser av hvor makten og sympatien ligger. Vitenskapelige tolkninger kan også bidra til å forandre aktørers selvforståelse eller adferd (Taylor, 2001, s. 252). Hvis et fenomen som framstår som uunngåelig, «naturlig» eller «tatt for gitt» blir forstått som en sosial konstruksjon, kan slike tolkninger virke frigjørende, spesielt når det er koblet til en bevisstgjøringsprosess (Hacking, 1999, s. 2).

Når holdninger og verdier til dominerende grupper internaliseres som universelle, eller som uttrykk for «common sense», gis de legitimitet (Ledwith, 2011, s. 138). Dermed kan også menneskers overlevelsesstrategier være basert på mer eller mindre bevisste verdier fra et undertrykkende system eller en inn-gruppe. Det kan føre til konflikt mellom ønske om frigjøring og motstand mot endring (Freire, 2014 [1970], s. 47; Glassman & Erdem, 2014, s. 213). Slik kan mennesker internalisere undertrykkende forhold, istedenfor å forstå undertrykkelse som noe som kommer utenfra. Dikotomier i språket, for eksempel kategoriene *undertrykket* – *undertrykker*, fører ikke uten videre til frigjøring. Freire (2014 [1970], s. 46) mener det kan bidra til at undertrykte identifiserer seg med undertrykkeren og ønsker å bli del av denne kategorien. Ledwith (2011, s. 141) mener motsetningene i stedet må oppheves gjennom kritisk utdanning og kollektiv handling.

Empowerment innbefatter evnen til å gjøre kritiske vurderinger av makt og kontroll i samfunnet for å identifisere diskriminering, og initiere kollektiv handling for å oppnå forandring. Sentralt her er arbeid med identitet og autonomi (Ledwith, 2011, s. 144, 147). Identiteter eksisterer i mennesker i relasjon til verden, men med referanse til konkrete fakta. Å betrakte menneskene som objekter for forskningen kan føre til at det å studere forandring blir å stoppe forandringen (Freire, 2014 [1970], s. 90, 108–109). Freire understreker betydningen av å analysere sin egen virkelighet og bli oppmerksom på tidligere oppfatninger for å få nye perspektiver (Freire, 2014 [1970], s. 114).

Empowerment er kritisert for å framstilles som en uangripelig nobel strategi, samtidig som maktrelasjonene opprettholdes (Cruikshank, 1993, s. 81,92). Hvis profesjonelle bare tilsynelatende gir fra seg makt, kan empowerment innebære manipulasjon eller ansvarsfraskrivelse (Ausland, 2009, s. 47). Deltakelse uten makt til å påvirke eller bestemme kan bety nye former for undertrykkelse (Arnstein, 1969, s. 216), og empowerment uten et politisk og kollektivt fokus vil stå i fare for dette (Ledwith, 2011, s. 29; Slettebø, 2000, s. 75).

METODOLOGISK TILNÆRMING

Det unike med aksjonsforskning er at forskeren deler den vitenskapelige erkjennelsesprosessen med handlende aktører i praksisfeltet (Nielsen, 2012, s. 20). Forskningen får dermed en uferdig karakter, der lojaliteten ligger i aksjonen, ikke i teorien/kunnskapsproduksjonen (Mathiesen, 2011, s. 70–73). *Deltakende* aksjonsforskning (PAR) innebærer at både aksjonen og kunnskapsproduksjonen skal gjøres i samarbeid mellom alle deltakerne, siden verken forskeren eller andre har eksklusiv rett på forståelsen av virkeligheten (Eikeland, 1995). Forskeren kan levere speilinger av feltets praksis og rammer for å eksperimentere og gjøre seg til redskap for organisasjonens selvrefleksjon (Kildedal & Laursen, 2012, s. 91). Kollektive medvirkningsprosesser kan forstås som demokratiske dialoger hvor de involverte partene arbeider sammen for å utvikle forståelse av situasjonen, og for å finne innovative tiltak for handling (Seim & Slettebø, 2011, s. 502).

I dette prosjektet er PAR et samarbeid mellom forfatteren og prosjektmedarbeiderne i huset. Prosjektmedarbeiderne er aktivt med på å utarbeide forskningsinteresser og metoder, og å tolke funn. Vi ser forskningen som en kontinuerlig bevegelse mellom utprøving og erkjennelse, som igjen leder til ny handling. Boligprosjektet søker å prøve ut og skape kunnskap om økt medbestemmelse. Aksjonsforskningen tar sikte på å avdekke grenser, barrierer og muligheter for medbestemmelse, gjennom etableringen av demokratisk styrte boliger og arbeidsplasser. Det er dermed ikke alltid klare skiller mellom forskningen og boligprosjektet. Erkjennelsen springer ut av handlingen og handlingen ut av erkjennelsen. Deltakerne i aksjonsforskningen og prosjektmedarbeiderne i boligprosjektet er overlappende, men noen har engasjert seg mer aktivt i forskningen enn andre.

DATAMATERIALE OG ANALYSE

Dataene stammer fra observasjon gjennom deltakelse og feltarbeid i prosjektet over tre år, kvalitative intervjuer og fokusgrupper. Forskningsprosjektet som hel-

het omfatter 13 semi-strukturerte, individuelle intervjuer med prosjektmedarbeiderne gjort høsten og vinteren 2015/2016 og senere etter hvert som nye flyttet inn. Intervjuene varte omkring en time, ble tatt opp og transkribert for analyse. Materialet består også av feltnotater fra samarbeidsmøter, beboermøter, planleggingsmøter, uformelle samtaler, sosiale sammenkomster og praktisk arbeid. Feltnotater er gjort løpende for hånd eller skrevet på pc rett etter deltakelsen. I tillegg består materialet av referater, rapporter, websider og prosjektbeskrivelser og saksframstillinger skrevet av prosjektmedarbeiderne.

Materialet er analysert løpende i samtale med prosjektmedarbeiderne, gjennom å skape mening ut av den pågående aksjonen og å diskutere nye strategier underveis. En tematisk analyse av arbeidsprosessen, kategorisering og begreper er senere gjennomført (Braun & Clarke, 2006). Forskningsprosjektet er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD, fra 2016, Norsk senter for forskningsdata). Anonymitet er drøftet med prosjektmedarbeiderne, som ønsket at prosjektets navn framkom i rapporteringen, men at enkeltpersoner ble anonymisert.

Kapitlet baserer seg i hovedsak på to fokusgruppeintervjuer gjort høsten 2017, men der det større materialet er bakteppe. I fokusgruppa diskuterte forskeren og ni prosjektmedarbeidere funn og perspektiver på tidligere forståelser av materialet. Fokusgruppene varte cirka en time hver, ble tatt opp og transkribert, og materialet er deretter analysert på nytt. I fokusgruppene kom det fram nye data som supplerer og nyanserer de øvrige dataene. Fokusgruppene tjente som en validering gjennom at antakelser og forståelser ble testet ut med prosjektmedarbeiderne – men de ga også analytiske data siden deltakerne presenterte egne tolkninger og noe hadde endret seg underveis. Ved å vende tilbake til dataene og gjøre nye analyser og refleksjoner speiler dataproduksjonen vekslingen mellom refleksjon og handling i PAR (Glassman & Erdem, 2014, s. 214).

FUNN

Sentralt i arbeidet med språk og begreper sto oppgjøret med institusjonalisering, eller «institusjonstankegangen», som mange kalte det. Den kom til uttrykk ved at enkelte prosjektmedarbeidere foreslo regler eller ulike typer strukturer og pålagte aktiviteter som minnet om institusjoner. Prosjektmedarbeiderne ble gjennom analysene bevisstgjort om sin egen situasjon og forhold til omgivelsene, og de endret målene for prosjektet. Arbeidet ble gjennomført på stormøter, referatført, og det ble laget en liste som het «fyord» og «ny-ord», som vi diskuterte på nytt i fokusgruppene to og et halvt år senere. Analysen viste til endringer av sentrale begreper

i prosjektet, og dette har dannet grunnlag for de analytiske temaene som beskrives her: «fra *bruker* til *prosjektmedarbeider*», «fra *brukerstyring* til *demokrati*», «fra *aktivitet* til *arbeid*», «fra *botilbud* til *hjem*», og «fra *rusavhengig/rusmisbruker* til *mennesker med problematisk forhold til rusmidler*».

FRA BRUKER TIL PROSJEKTMEDARBEIDER OG FRA BRUKERSTYRING TIL DEMOKRATI

Prosjektmedarbeiderne opplevde ordet *bruker* som et negativt, belastet begrep som ga konnotasjoner til passiv og asymmetrisk holdning. For mange ga det assosiasjoner til ulike varianter av begrepet «misbruk», fordi ordet *bruker* er mye brukt som betegnelse på personer som anvender rusmidler. Begrepet *bruker* ble sett på som et begrep som ble altomfattende og definerende for hele deres situasjon. Det var mulig de var brukere av tjenester i andre sammenhenger, men i dette prosjektet var de ikke det. I dette prosjektet var de medarbeidere, beboere og entreprenører. Å omtale prosjektet som *brukerstyrt* ble derfor oppfattet som meningsløst. Å adoptere begrepet *bruker* fra sosialfaglig terminologi ville signalisere en passivitet de ikke ønsket. En av dem reflekterer over dette i ettertid:

(...) når vi bruker ord, så ligger det et maktperspektiv i ordbruken, ikke sant? Hvis jeg bruker et ord hvor det allerede ligger en definisjon innbakt i, hvilket forhold jeg for eksempel står i til deg, (...) så plasserer jeg deg da et annet sted enn meg selv. Og dermed så ligger det noe i bruken av det ordet som allerede implisitt har noen definisjoner. Når vi hadde disse rundene rundt dette, det var ikke noe sånn veldig konsekvent det vi dreiv med, men det var på en måte for å gjøre noe med den institusjonaliseringen som vi jo opplevde sterkt. For å se på hverandre som likestilte mennesker.

Ved å være en generell merkelapp som hang ved mennesker i andre relasjoner enn dem som ga opphav til begrepet, førte ordet *bruker* og alle ordene som er avledet av det, til *rolleberøvelse* (Goffman, 1997 [1967], s. 19). Samtidig som det ble viktig å unngå begrepet, var det vanskelig å finne ord som erstattet det. Prosjektmedarbeiderne ønsket ikke nye generelle begreper som ikke sa noe om innholdet i rollen, men bare om maktrelasjonen. Løsningen ble å bruke ord som faktisk beskrev relasjonen eller den aktuelle rollen i så stor grad som mulig. Siden prosjektet inneholdt flere elementer, kunne dette være beboer, medarbeider, gründer eller lignende. Siden aktiviteten var et prosjekt, ble det naturlig å bruke prosjektmedarbeider som et generelt ord, hvis nødvendig.

Istedenfor *brukerstyring* eller *brukermedvirkning* ønsket prosjektmedarbeiderne å bruke «aktiv påvirkning», «medbestemmelse» eller «demokrati». I forskningen bød dette på utfordringer. Etter de første møtene der begrepet ble kritisert, sendte f.eks. forskeren inn søknad om opptak på ph.d.-utdanningen med tittelen «Konstruksjon av brukerstyring i sosialt arbeid». Prosjektmedarbeiderne protesterte, og det ble endret. Forskningen var også meldt inn til NSD med disse begrepene, noe som måtte forandres. Dette ga refleksjoner om hvilket felt vi forsker i, hvilken litteratur vi skal forholde oss til, og hvilke begreper vi skal bruke i forskningen. En viktig del av aksjonen var nettopp å påvirke den offentlige identiteten for mennesker med et problematisk forhold til rusmidler. Å opprettholde begrepene *bruker*, *brukerstyring* etc. sto i veien for å realisere boligprosjektet. Det ville virke undertrykkende og bidra til å gi begrepene vi søkte å forandre, økt forskningsmessig status. Isteden kunne forskning og begreper bli en av flere måter å forsøke å opplyse og frigjøre på. En av prosjektmedarbeiderne mente forskningen er et middel til å endre hvordan hun blir omtalt av andre. «Det er derfor den forskningen som han [forskeren] gjør, som kanskje til og med blir en bok. Vi gjør at det kommer på papiret og folk får faktisk øya opp for brukeren [min uth.] da.» Dette sitatet viser samtidig hvordan det dominerende språket internaliseres. Selv i en diskusjon om brukerbegrepet drypper ordet inn i den muntlige talen.

FRA AKTIVITET TIL ARBEID

Et annet begrep som var hyppig brukt i prosjektbeskrivelsen, var *aktivitet*. Begrepet «arbeid og aktivitet» ble brukt for å beskrive et av målene for prosjektet. «Arbeid og aktivitet» kan tolkes som en fleksibel og åpen holdning til hva som er meningsfullt for den enkelte, men mange av prosjektmedarbeiderne fikk andre assosiasjoner:

... begrepet aktivitet. Det ble jo veldig fort et fyord. Det forbandt mange med tiltak som handla om å bare få «gi han der noe meningsløst å gjøre så han er aktivisert ... og passivisert» (...) Da var alternativet jobb, på en måte. Ordentlig jobb. (...) for å markere at det vi ønska her, var ikke på en måte en aktivisering for å unngå at man gjorde noe gærent, men et arbeid som gjorde at man kom videre.

Ordet *aktivitet* ble koblet til meningsløshet og aktivisme. Initiativtakerne som skrev prosjektbeskrivelsen, hadde positive assosiasjoner knyttet til *aktivitet*, men mange av prosjektmedarbeiderne knyttet det til passivering.

Det var noe andre valgte for meg. Du blir pusha, på en måte: «Det er dritkult. Du må være med. Du må være med.» Du føler deg tvunget til å være aktiv. For meg var det ikke interessant, men til slutt måtte jeg bare være med for å ikke høre noe mer om det. Men vet du hva jeg gjorde? Jeg bare ble sittende og se på de andre.

Mange opplevde aktivitet som noe som var knyttet til tvang, og at andre visste best. I tillegg var rusbehandlingen en spesifikk kontekst som ga mening til begrepet aktivitet:

Det som irriterte meg i det opplegget der, er at de prøvde alltid å koble aktiviteten til rusen min. (...) Det skulle gjøre meg veldig bra. Det vil få tankene ut. (...) Istedenfor at det er vanlig, så er det fordi du har et rusproblem.

De av prosjektmedarbeiderne som har vært i rusbehandling, oppfatter at ordet *aktivitet* kommuniserer at noen andre vet hva som er bra for deg, noe som igjen er knyttet til identitet som *pasient* eller *rusavhengig*. Fenomenet aktivitet er ikke fremmed, men ordet er det: «Man kan ikke skylde på orda, men det er bruken av dem (...) Underforstått: Fordi du er både gæren og rusmisbruker må vi få deg ut.»

Diskusjonen om begrepet *aktivitet* førte til økt oppmerksomhet om lønnet arbeid og mindre om arbeidstrening og meningsfylt fritid. I perioder har noen jobbet uten lønn for å få bedrifter i gang, men tariffbetaling, ordnede arbeidsforhold og ordentlig jobb har vært viktig å realisere. Betydningen av *aktivitet* i denne sammenhengen er klebet til identiteten som *rusavhengig*: at aktivitet er godt for deg fordi du er rusavhengig, ikke fordi det er positivt i seg selv eller lystbetont. Den er koblet til en forståelse av mennesket som passivt, viljeløst og med behov for tvang, som igjen hang sammen med institusjonstankegangen.

FRA BOTILBUD TIL HJEM

Prosjektmedarbeiderne opplevde at språket i prosjektet ikke strakk til for å beskrive hva huset skulle være. De ville ikke bo i et *botilbud*, *bofelleskap* eller en *institusjon*. De ville bo i et *hjem*. En av prosjektmedarbeiderne beskrev det sånn: «Et hjem er der jeg slapper av. Der er det ingen terapeuter.» Å kalle huset et *hjem* var både en beskrivelse og en ambisjon for prosjektet. Det var noe som måtte skapes. Tre måneder etter innflytting uttalte beboermøtet at de ikke så på stedet som et *hjem* ennå. Huset var fremdeles under oppussing, og det var et miljø der rusbruk og støy bidro til utrygghet. Ett og et halvt år etter innflytting hadde dette forandret seg, og da vi diskuterte det i fokusgruppa så prosjektmedarbeiderne det slik:

Vi føler jo at vi bor i et hjem. Jeg har ikke følelsen av å bo på institusjon. (...). Jeg sier det: Pappa skal hjem, men det sa jeg ikke på institusjonen. Da sa jeg «tilbake på sykehuset». For meg innerst inne var det ikke et hjem. Men det er det her. Nå er jeg hjemme. Jeg sa: «Jeg må dra tilbake til sykehuset for klokka nærmer seg ti.» Her sier jeg, når klokka er 11 eller 01: «Nå drar jeg hjem.» Det er faktisk stor forskjell. Meget stor forskjell. Jeg føler ingen skam. Jeg ville ikke ta med dattera mi andre steder jeg har vært.

Opplevelsen av at huset er et *hjem*, har blitt virkeliggjort, ikke bare som et vedtak, men som en subjektiv opplevelse og følelse. Samtidig er det vanskelig å se for seg at denne opplevelsen ville kommet dersom man hadde besluttet å kalle huset for institusjon. Virkeliggjøringen av hjemmet ligger i dagligtalen, men også i relasjonen til familie og omgivelser, slik dette utdraget fra fokusgruppa viser:

Prosjektmedarbeider 1: Naboene er også er veldig fornøyde. De smiler og hilser òg. Alle som bor her. De liker hvordan huset er i forhold til hvordan det var før.

Prosjektmedarbeider 2: Du spurte jo om å låne stige i underbuksa om natta.

Prosjektmedarbeider 1: Ja, han sa jeg har sett deg før. Jeg sa beklager antrekket og fikk låne stige. Jeg kom meg inn, og de hilser og vinker hver dag.

Forsker: Han hadde ikke lånt bort stigen hvis ikke han følte seg trygg?

Prosjektmedarbeider 1: Det hjelper. Det er magisk. Det er som du blir frisk. Det er sant. Det er psykisk. Hadde jeg flytta i en vanlig leilighet så hadde jeg fortsatt rusa meg. Du føler en slags respekt.

Forholdet til naboene bidro til at beboerne oppfattet huset som et *hjem*. De opplever normalitet og godt naboskap, som er med på å definere forholdet til omgivelsene og til seg selv. Samtidig blir en annen subjektposisjon tilgjengelig. Posisjonen *nabo* åpner for andre handlingsmuligheter, som å låne en stige midt på natta, noe som knapt ville vært mulig i posisjonen *institusjonsbeboer* eller *rusmisbruker*.

Siden bygget i utgangspunktet var regulert som institusjon, måtte de gjennom en tidkrevende prosess med å omregulere bygget. Dette innebar at beboerne fikk mulighet til å få sin adresse registrert i folkeregisteret, men likevel fikk beboerne konflikter med offentlige myndigheter. Ved å være folkeregistrert på adressen

skulle beboerne tilhøre det lokale NAV-kontoret. Kontoret motsatte seg dette, og argumenterte med at huset var en institusjon. En av beboerne opplevde møtet slik:

Først var det husleiekontrakten som var problemet for å få garanti. Det var en teknisk greie i forhold til at vi hadde treårskontrakter, mens prosjektet bare skulle vare i to år. Og så spør hun hvorfor skal dere ha leiekontrakter med en institusjon. Så sa hun: «Ja, men jeg hørte om det der, det skal være en del av behandlingen deres.» Jeg var den siste som fikk garanti. Til sist ringte hun rett til [prosjektleder] og sa: «Det er jo ikke vanlige folk som bor i [adresse]. Det er jo *såne* folk.»

I fokusgruppa kom det opp et spørsmål om *beboer* egentlig var et godt begrep. Gjennom nye erfaringer måtte også begrepene ses på nytt:

Det er vesensforskjell mellom å være beboer og leietaker, og vi har gjort en for dårlig jobb med å spre dette budskapet til NAV. Da tenker jeg institusjon. Gamleheim, barnevernsinstitusjon. Her er det jo leietakere. Jeg sier jo ikke beboerne i oppgangen der jeg bor. Jeg sier naboene. Andelsinnehavere står det når vi får melding. (...) Men hvis jeg kommer på NAV og sier jeg kommer på vegne av [navn] som er beboer, så tenker de institusjon.

Begrepet *hjem* viser hvordan språket er med på å definere identiteten til og relasjonene for prosjektmedarbeiderne. Samtidig er denne forståelsen av huset ikke kompatibel med hjelpesystemet. Konflikten med det lokale NAV-kontoret kan forstås som et *institusjonelt paradoks*, en strukturell konflikt som plasseres på klienten som problematiske karakteristika. NAV-kontoret krever at menneskene tilpasser seg deres kategorier for å få hjelp (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 11). Beboerne konstrueres som noen andre – «ikke vanlige folk, *såne* folk». *Vanlige folk* får ikke hjelp av NAV, derfor må de hjelpetrengende kalles noe annet, noe som skiller dem ut som mennesker. Hva dette andre er, ble et viktig tema i refleksjonsarbeidet.

FRA RUSAVHENGIG/RUSMISBRUKER TIL MENNESKE MED PROBLEMATISK FORHOLD TIL RUSMIDLER

Kategoriene *rusavhengig* og *rusmisbruker* retter seg direkte mot målgruppa for prosjektet og de som bor i huset. Selv om flere av beboerne ikke har en historie med rus, så er det i hovedsak mennesker som ønsker et rusfritt fellesskap som blir rekruttert.

Tidlig i prosjektet ble prosjektmedarbeiderne opptatt av at ord som *rusavhengig* og *rusmisbruker* definerte dem som mennesker kun i relasjon til problemene sine, og dermed reduserte dem som subjekter, mennesker og aktører. Disse ordene og andre ord som *rusmiljø*, *tilbakefall* og *narkotika* ble derfor satt på lista over fyord. I fokusgruppene opplevde prosjektmedarbeiderne det fortsatt som aktuelt:

Prosjektmedarbeider 1: Pappa kaller meg ... han sier «du er narkoman». Jeg synes det er så gæli. Jeg sier «kall meg tidligere rusmisbruker». Det er så hardt ord. Han sier det ganske ofte.

Prosjektmedarbeider 2: De jeg snakker med, synes rusavhengig er greit, men ikke rusmisbruker.

Forsker: Men du sa rusmisbruker?

Prosjektmedarbeider 1: Ja, det er bedre enn narkoman.

Prosjektmedarbeider 3: Men det er vanskelig hvis man skriver eller snakker om noen til et departement, da blir de stempla som rusmisbrukere.

Prosjektmedarbeider 4: Så lenge det ikke er relevant, så er jeg Anders. Jeg kaller dere det. Så kommer da sånne som han, som er forsker, som da kanskje vil skrive rusmisbrukere. Men da er vi stempla.

I dagligtalen ser det altså ut som at flere kategorier kan aksepteres, men det er tydelige forskjeller i hvor nedsettende begrepene oppleves. De sier samtidig at hvis en forsker skriver *rusmisbruker*, så føler de seg stemplet. Det er forskjell på dagligtale og forskning eller byråkratiske sammenhenger, også kalt inn-gruppe og ut-gruppe (Goffman, 2009 [1963], s. 136–142). Når jeg spør hva de synes om uttrykket de selv ble enige om for halvannet år siden, *mennesker med et problematisk forhold til rusmidler*, svarer én; «Ja, da får du ikke sagt mer den dagen.» Det er forskjell på hvilke begreper de mener er naturlig å bruke i en uformell samtale, og i en formell eller skriftlig kontekst. Flere opplever at ord de selv har sluttet å bruke, blir brukt på forskningskonferanser og i byråkratiet og at begreper de synes er stigmatiserende, brukes av offentlige instanser. Maktforskjellen er avgjørende for at ord oppleves mer nedsettende i noen sammenhenger enn i dagligtalen.

Dessuten henger begrepene ved. De blir brukt til å karakterisere dem som mennesker, også når de har lagt rusbruken bak seg:

Prosjektmedarbeider 1: Jeg fikk et oppfølgingsvedtak av NAV, fem sider. Ordet misbruker er brukt 60 til 100 ganger. Bla bla bla ... tidligere misbruker.

Prosjektmedarbeider 2: Det er jo helt irrelevant!

Prosjektmedarbeider 1: Jeg har jo snakket med dem, og skulle ønske de skrev rusavhengig. Men jeg kan ikke argumentere. De får skrive hva de vil. Vi må være mer forsiktige. Når jeg leste det vedtaket, fikk jeg veldig mye å tenke på i forhold til rus, som jeg ikke hadde tenkt på en stund. Til slutt leser du bare misbruker. Det eneste jeg skjønnte i brevet, var at jeg var rusmisbruker. Jeg måtte få hjelp til å lese det.

Prosjektmedarbeider 3: Kunne du skrevet tilbake og sagt at du syntes det var stigmatiserende?

Prosjektmedarbeider 1: Ja, men jeg har aldri vært sånn menneske, jeg, som forsvarer meg. Det har med angsten å gjøre.

En av deltakerne i fokusgruppa påpeker at hvis man er straffedømt, så blir det strøket etter ti år, mens en rusidentitet henger ved. «Hvor lenge skal man være stemplet. Jeg har jobbet i 28 år, men det er *det* som henger ved meg.» Han føler seg stemplet som *rusavhengig* selv om rus ikke har preget størsteparten av livet hans. Noen opplever det som en fordel at rusavhengighet er klassifisert som en sykdom, mens andre opplever at diagnoser er noe som kleber seg fast etter at man er ferdig med å bruke rusmidler. Noen ønsker seg begreper som peker framover istedenfor bakover. «Å ha en rushistorie» eller å «være i tilfriskning» oppleves mindre problematisk.

Begreper som *rusmisbruker* og *bruker* er i dette perspektivet ikke analytiske begreper, de er *institusjonelle identiteter* som signaliserer en avvikende livsførsel. Slike identiteter overlever så lenge det fins klienter som er villige til å definere livsprosjektet sitt i overensstemmelse med sosialarbeiderens forståelse (Järvinen & Mik-Meyer, 2003a, s. 12). Identiteter knyttet til problemer med rus er noen av de identitetene som er mest beskrevet, selv om disse beskrivelsene ikke nødvendigvis stemmer overens med forskning på feltet (Järvinen, 2003, s. 30). Behandlingsdiskursen virker inn i institusjoner som ikke driver behandling også: Både boligkontor og NAV er tjenester preget av en terapeutisk diskurs (Järvinen & Mik-Meyer, 2003b, s. 238–239).

AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER

Samarbeidet om språket i forskningen har ført til endringer på flere nivåer. Prosjektmedarbeiderne opplevde at det de kalte *den sosialfaglige diskursen*, ikke bidro til prosjektets mål om medbestemmelse og endring, men opprettholdt *institusjonaliserte* tenkemåter og adferd både hos prosjektmedarbeiderne og samarbeidspartnere eller offentlig tjenesteapparat. Diskursen bidro til å individualisere sosiale problemer (Järvinen & Mik-Meyer, 2003b, s. 228–229). Arbeidet med språket kan ses på som empowerment i tråd med Freires kritiske dialog (2014 [1970], s. 90), siden det endret både prosjektmedarbeidernes selvoppfatning og de materielle forholdene rundt. Negative emosjonelle erfaringer med hjelpeapparatet kan være en plattform for motstand og forhandling over eksklusjon, kunnskap og makt, men de kan også ha undertrykkende og skadelige konsekvenser som leder til mer eksklusjon og utenforskap (Lavee, 2017, s. 1568).

Endringene i språket utfordret omgivelsenes forståelse og kategorisering, gjennom kritisk refleksjon og felles handling. Den kritiske bevisstheten økte, og dermed økte også potensialet for frigjøring. Dette var vanskelig for prosjektmedarbeiderne å gjøre individuelt. De opplevde seg ikke som «såne som forsvarte seg». Men også sammen var det vanskelig å overføre begrepene til hverdagstalen, og det ga ikke alltid tydelige felles forståelser. Noen uttrykk som *hjem* og *brukermedvirkning* var det stor enighet om. Andre begreper var mer åpne for diskusjon og videre refleksjon. «Å ha laget en liste betyr ikke at det er fasiten, men man har gjort et arbeid med å reflektere over språket og rollene man inngår i», sier en av prosjektmedarbeiderne.

Til sist førte samarbeidet til at språket i forskningsformidlingen ble endret. I forskning med og om mennesker med utfordringer må en som forsker være var-som for ikke å sementere, legitimere og støtte institusjonelle identiteter som analytiske kategorier. Dette taler for å vektlegge medborgerrollen framfor brukerrollen. I motsetning til begreper som demokrati og medbestemmelse skapte begrepet *brukerstyring* et skille mellom *brukere* og *vanlige folk*, et skille som i det empiriske materialet også var en del av undertrykkingen fra andre instanser. *Brukerstyring* innbefattet en *annengjøring* (Beauvoir, 2000). Fokuset på demokrati fremmer isteden et universelt perspektiv på medbestemmelse der fokuset ikke er på forskjellighet fra *vanlige folk*, men på likhet. Som forsker var dette ikke alltid så lett å endre siden problemdefinerende begreper også er del av akademiske diskurser, for eksempel forskningsfelt man ønsker å knytte seg til, krav om presisjon, teoretiske perspektiver eller ord som forventes i søknader om midler. I tradisjonell forskning vil man kunne kritisere dette som å «go native» eller å ikke skille mellom forskningsbegreper og menneskers egne beskrivelser. Ved bruk av teori ble

det imidlertid klart at annengjøringen var til stede både i forskningsbegrepene og i de dagligdagse begrepene. Ved å overskride disse dikotomiene (Freire 2014 [1970], s. 46) kan vi i PAR isteden kalle dette transformative begreper.

I praksis var den nye språkbruken med på å gi nye posisjoner til arbeid, nabo-
skap og selvbylde. Arbeid knyttet til å skape en ny identitet understrekes i
bedringsprosesser fra rusavhengighet (Alexander, 2008; Järvinen, 2003; Selseng,
2017). Prosjektmedarbeiderne håper også at å skrive om *språket* kan være med på
å påvirke nye sosialarbeidere til å reflektere over begreper som virker eksklude-
rende. Kunnskap, aksjon og kontekst forandrer seg kontinuerlig, så vi kan ikke
konkludere med at disse *ny-ordene* er riktigere, mindre undertrykkende eller mer
frigjørende enn gamle ord. Det vil avhenge av konteksten og maktrelasjonene der
de blir brukt. Ordene skaper hva de nevner, fordi fenomenet er forbundet med
skam, ikke på grunn av ordet i seg selv (Goffman, 2009 [1963]). Endring av språk
er ikke tilstrekkelig for å endre undertrykkende maktforhold. Ordbytter kan være
måter å kamuflere sider ved livet vi ikke liker (Eide, 2016, s. 32). Et ensidig fokus
på «riktige» begreper kan få et moralistisk preg og bidra til å forskjønne og opp-
rettholde urettferdighet. Nye ord kan bli tilsmusset av fortsatt diskriminerende
bruk og på nytt bli modne for utskiftning, i det som Steven Pinker (1994) kaller
«den eufemistiske tredemøllen».

Samtidig fordrer forskning og formidling kategorisering for å gjøre menneske-
lige erfaringer forståelige for andre. Disse kan innebære dikotomier som forsker-
forskningsobjekt eller hjelper-hjelpetrengende. Bevegelsen fra bruker til pro-
sjektmedarbeider er ikke bare i ordet, men også i fenomenet. På samme måte som
kunnskap og handling følger hverandre i aksjonsforskningsprosessen, må språk-
lige endringer følges av materielle endringer (Eide, 2016). Begrepet *hjem* ga ikke
mening før det var blitt fylt av et innhold som tilsvarte *opplevelsen* av et hjem. På
den annen side ble prosjektmedarbeiderne holdt tilbake i gamle kategorier av
omverdenen da virkeligheten hadde endret seg. Omverdenen aksepterte ikke deres
nye begreper. Dette viser et dilemma i forskningen: Vi trenger kategoriene for å
anerkjenne og formidle den bevegelsen som har skjedd, men uten samtidig å plas-
sere mennesker og aktiviteter tilbake i kategoriene de er frigjorte fra.

LITTERATUR

- Alexander, B. K. (2008). *The globalization of addiction : a study in poverty of the spirit*. Oxford:
Oxford University Press.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of
planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>

- Ausland, L. H. (2009). *På vei til egen bolig: bostedsprosjektet i Skien 2006–2008: sluttrapporten*. Horten: Høgskolen i Vestfold.
- Ausland, L. H. (2010). De bestemmer jo selv – Om følgeforskning og etiske spørsmål i et boligprosjekt. I J. K. Hummelvoll, E. Andvig & A. Lyberg (Red.), *Etiske utfordringer i praksisnær forskning*. Polen: Gyldendal Norsk Forlag.
- Beauvoir, S. d. (2000). *Det annet kjønn* [1949]. Oslo: Pax forlag AS.
- Braun, V. & Clarke, V. J. Q. r. i. p. (2006). Using thematic analysis in psychology, 3(2), 77–101.
- Cruikshank, B. R. (1993). *Technologies of Citizenship in the Age of Democracy* (PhD dissertation). University of Minnesota. Hentet fra <https://books.google.no/books?id=LojzG8Q-MoFwC>
- Douglas, H. (2011). Facts, Values and Objectivity. I I. C. Jarvie & J. Zamora-Bonilla (red.), *The Sage Handbook of The Philosophy of Social Sciences* (s. 513–529).
- Eide, S. B. (2016). Brukermedvirkning? I R. Kroken & O. J. Madsen (red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten – Fra sosialt arbeid til «arbeid med deg selv»?* Oslo: Gyldendal.
- Eikeland, O. (1995). Aksjonsforskningens horisonter – et forsøk på å se lenger enn til sin egen nesetipp. I O. Eikeland & H. Finsrud (red.), *Research in action – Forskning og handling – søkelys på aksjonsforskning* (s. 211–268). Oslo: AFIs skriftserie nr 1, AFI.
- Ellingsen, K. E. (2017). Tunga rett i munnen; språket og vår forståelse. *Fontene forskning*, 1, 93–97.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon.
- Freire, P. (2014 [1970]). *Pedagogy of the Oppressed: 30th Anniversary Edition*. USA: Bloomsbury Publishing.
- Glassman, M. & Erdem, G. (2014). Participatory Action Research and Its Meanings: Vivencia, Praxis, Conscientization. *Adult Education Quarterly*, 64(3), 206–221. <https://doi.org/10.1177/0741713614523667>
- Goffman, E. (1997 [1967]). *Anstalt og menneske: den totale institusjon sosialt sett*. København: Jørgen Paludan.
- Goffman, E. (2009 [1963]). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon and Schuster.
- Hacking, I. (1999). «Why ask what?» *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.
- Haslanger, S. (2012). *Resisting Reality. Social Construction and Social Critique*. New York: Oxford University Press.
- Järvinen, M. (2003). Alkoholfortællinger i et institutionelt landskab. I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.), *At skabe en klient: Institutionelle identiteter i sosialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2003a). Indledning : at skabe en klient. I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.), *At skabe en klient: Institutionelle identiteter i sosialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2003b). Institutionelle paradokser. I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.), *At skabe en klient: Institutionelle identiteter i sosialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Kildedal, K. & Laursen, E. (2012). Professionsudvikling – udvikling av professionel praksis gennem aktionsforskning. I G. Duus, M. Husted, K. Kildedal, E. Laursen & D. Tofteng (red.), *Aktionsforskning* (s. 81-95). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Lavee, E. (2017). Low-Income Women's Encounters with Social Services: Negotiation over Power, Knowledge and Respectability. *The British Journal of Social Work*, 47(5), 1554–1571. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw131>
- Ledwith, M. (2011). *Community development : a critical approach*. Bristol: Policy Press.
- Lid, I. M. (2017). Martha C. Nussbaums politiske teori om rettferdighet som bidrag til et teoretisk grunnlag for likeverd og medborgerskap. *Fontene forskning*, 1, 16–28.
- Mathiesen, T. (2011). *Kritisk sosiologi: En invitasjon*. Oslo: Novus forlag.
- McDonald, C. (2006). *Challenging social work: The institutional context of practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- McLaughlin, H. (2009). What's in a Name: «Client», «Patient», «Customer», «Consumer», «Expert by Experience», «Service User» – What's Next? *British Journal of Social Work*, 39(6), 1101–1117. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm155>
- Nielsen, K. A. (2012). Aktionsforskningens historie – på vej til et reflektivt akademisk selskab. I G. Duus, M. Husted, K. Kildedal, E. Laursen & D. Tofteng (Red.), *Aktionsforskning* (s. 19–37). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Pinker, S. (1994, 06.04). The game of the name. *The Baltimore Sun*. Hentet fra http://articles.baltimoresun.com/1994-04-06/news/1994096202_1_dutch-words-language
- Schneider, A. L. & Ingram, H. M. (1997). *Policy design for democracy*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Seim, S. (2006). *Egenorganisering blant fattige : en studie av initiativ, mobilisering og betydning av Fattighuset* (Doktoravhandling). Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, Göteborg.
- Seim, S. & Slettebø, T. (2011). Collective participation in child protection services: partnership or tokenism? *European Journal of Social Work*, 14(4), 497–512. <https://doi.org/10.1080/13691457.2010.500477>
- Selseng, L. B. (2017). Formula Stories of the «Substance-Using Client»: Addicted, Unreliable, Deteriorating, and Stigmatized. *Contemporary Drug Problems*, 44(2), 87–104. <https://doi.org/10.1177/0091450917698963>
- Slettebø, T. (2000). Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk sosialt arbeid*, 2(00), 75–85.
- Socialstyrelsen. (2006). *Lokale hämløshetsprosjekt 2002-2005: – resultat, slutsatser och bedömningar* (Rapport). Socialstyrelsen.
- Taylor, C. (2001). Fortolkning i humanvitenskapene. I S. Lægheid & T. Skorgen (red.), *Hermeutisk lesebok*. Oslo: Spartacus.
- Townsend, A. (2013). Principled challenges for a participatory discipline. *Educational Action Research*, 21(3), 326-342. <https://doi.org/10.1080/09650792.2013.815038>